

Hurwic, Józef

Zbiór prac kopernikologicznych

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 26/1, 201-203

1981

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

NOWY ZBIÓR PRAC KOPERNIKOLOGICZNYCH

Science and History. Studies in Honor of Edward Rosen. Redaktorzy tomu: Erna Hilfstein, Paweł Czartoryski i Frank D. Grande. Wrocław 1978, 553 s. ilustr. Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Studia Copernicana, XVI.

Jest już w druku XXIII z kolei tom imponującego wydawnictwa Studia Copernicana, któremu z ramienia Instytutu Historii Nauki, Oświaty i Techniki PAN patronuje kilkusobowy komitet redakcyjny pod przewodnictwem prof. Pawła Czartoryskiego. Tematyka tej bezprecedensowej serii wydawniczej jest związana, w szerokim tego słowa znaczeniu, z osobą i dziełem Kopernika oraz z historią nauki okresu bezpośrednio poprzedzającego. Nic więc dziwnego, że tom XVI stanowi zbiór prac dedykowanych wybitnemu kopernikologowi, profesorowi Edwardowi Rosenowi, z okazji ukończenia przez niego 70 lat w roku 1976.

Zawarta we wstępie do recenzowanego dzieła bibliografa chronologiczna (od 1934 do 1978 r.) prac Rosena obejmuje oddzielnie 8 książek i oddzielnie 110 artykułów w czasopiśmie, a ponadto 81 recenzji. Większość książek i artykułów Rosena można zaliczyć do kopernikologii, natomiast tematyka wielu recenzowanych przez niego prac dotyczy również innych zagadnień z historii nauki. Wśród zrecenzowanych prac można znaleźć łącznie pierwsze dziewięć tomów Studia Copernicana i oddzielnie tom III, zawierający rozprawę Barbary Bieńkowskiej: *Kopernik i heliocentryzm w polskiej kulturze umysłowej do końca XVIII wieku*, oraz tom IV, obejmujący Aleksandra Birkenmajera: *Études d'histoire des sciences en Pologne*. Te trzy recenzje, jak również recenzja pracy Mariana Biskupa: *Nowe materiały do działalności publicznej Mikołaja Kopernika z lat 1512—1532*, opracował Rosen wspólnie z Erną Hilfstein.

Nie brak, oczywiście, w omawianym dziele portretu Rosena (niestety, klisza siatkowa pozostawia wiele do życzenia) wraz z faksymile podpisu. Przydałaby się jeszcze choćby krótka notatka biograficzna.

W związku z przedmowie P. Czartoryski wyjaśnia, że XVI tom Studia Copernicana jest wynikiem międzynarodowej współpracy historyków nauki po obu stronach Atlantyku. Trzeba jednak zauważyć, iż dominuje tu zachodnia strona Oceanu. Stąd też, ale nie tylko z tego względu, prawie całe dzieło napisane jest po angielsku. Znajdujemy tu ponadto kilka artykułów po niemiecku (autorów z RFN i Austrii) i jeden artykuł francuski (René Tatona). W tej międzynarodowej ekipie jest także trzech autorów polskich: Paweł Czartoryski, Karol Górski i Eugeniusz Rybka, którzy się posługują w tej książce językiem angielskim.

Dzieło zawiera 29 szkiców-artykułów zgrupowanych w cztery części: I. *Korzenie filozofii i nauki*, II. *Astronomia*, III. *Kopernik*, IV. *Nauka i społeczeństwo*. Rozległość i różnorodność tej tematyki uniemożliwia opracowanie pogłębionej recenzji. W tej sytuacji recenzent musi się ograniczyć do dość powierzchownego przeglądu treści.

Tematyka prac pierwszej grupy jest dość odległa od problematyki kopernikowskiej. Paul Oskar Kristeller omawia pierwsze drukowane wydanie pism Platona, które się ukazało

w 1484 r. Marshall Clagett zajmuje się średniowiecznymi źródłami w pracach Francesco Maurolico o Archimedesie, opublikowanych w r. 1685. Charles B. Schmitt przedstawia Filippo Fantoniego jako poprzednika Galileusza w charakterze wykładowcy matematyki w Pizie. Vasco Ronchi odpowiada na artykuły krytyczne dwóch autorów (C. Lindsberg i Nicholas H. Steneck) dotyczące jego książki o historii poglądów na naturę światła. Nicholas Pastore poświęcił swój artykuł teorii widzenia, opracowanej na początku XVIII wieku przez George'a Berkeleya. Wreszcie szósty, ostatni szkic z pierwszej grupy, pióra Ernesta Nagela, ma charakter rozważań epistemologicznych na temat znaczenia metody w nauce.

Druga grupa prac, najliczniejsza, bo złożona z dziesięciu artykułów, jako poświęcona historii astrologii i astronomii, jest, oczywiście, nieco bliższa tematyce kopernikowskiej. A. I. Sabra przytacza w przekładzie, poprzedzone swoimi komentarzami dwa ustępy rozważań XI-wiecznego uczonego, al-Hasana Ibn al-Haythama, jeden o Księżycu, drugi o pięciu planetach, usiłujące obalić teorię Ptolemeusza. Pearl Kibre poświęca swój artykuł innemu tekstowi średniowiecznemu, znanemu w różnych wersjach, a przypisywanemu Hipokratesowi, o medycynie astrologicznej. Olaf Pedersen w obszernym artykule analizuje przyczyny popularności, a następnie upadku znaczenia, rozpowszechnionego w uniwersytetach średniowiecznych podręcznika teorii planetarnej noszącego tytuł *Theorica planetarium*. Henry R. Huttenbach omawia raczej marginesową kwestię sporów kalendarzowych w kościele prawosławnym w latach 1491—1492. Treścią artykułu Johna D. Northa jest działalność w Anglii pochodzącego z Niemiec Nicholause Kratzera, nadwornego astronoma Henryka VIII. Przyjaźnił się on, między innymi, z Hansem Holbeinem młodszym, który namalował jego portret, znajdujący się obecnie w Luwrze. W książce znajdujemy reprodukcję tego portretu, niestety, jeszcze gorszej jakości niż fotografia Rosena. Artykuł Curtisa Wilsona stanowi cenny przyczynek do zrozumienia roli trzeciego prawa Keplera w rozwoju fizyki i astronomii. A. Rupert Hall, przytaczając udokumentowane argumenty, dochodzi do wniosku, iż niesłusznie przypisuje się wybitnemu skądinąd XVII-wiecznemu uczonemu angielskiemu — Robertowi Hooke'owi zasługę wynalezienia zegarowego wychwyty kotwicowego. John W. Shirley, nawiązując do prac Rosena o Galileuszu, opisuje teleskopowe obserwacje księżycowe Thomasa Harriota. W następnym artykule Robert Palter broni Johna Louisa Emila Dreyera, który na początku naszego stulecia opracował historię astronomii od Talesa do Keplera (dzieło to wznowiono w 1953 r.), przed kilkoma zarzutami sformułowanymi względnie niedawno. W ostatnim artykule w tej części René Taton podaje w porządku chronologicznym (od 1741 r. do 1765 r.) pełną bibliografię publikacji astronoma francuskiego, Nicolas-Louis Lacaille'a (1713—1762), autora olbrzymiej liczby obserwacji astronomicznych. Bibliografia wymienia książki oraz artykuły oryginalne i przeglądowe ze wskazaniem wszystkich wydań i ewentualnie tłumaczeń. Bibliografię tę R. Taton uzupełnia listą podstawowych rękopisów Lacaille'a przechowywanych w archiwum Akademii Nauk w Paryżu oraz w archiwum Paryskiego Obserwatorium Astronomicznego.

Część III, złożona z dziewięciu artykułów, związana jest bezpośrednio z Kopernikiem, stanowiąc niejako rdzeń całego dzieła. W tej to części znajdują się również trzy wspomniane wyżej artykuły autorów polskich. Richard Lemay, składając hołd obu wielkim Birkenmajerom, ojcu — Ludwikowi Antoniemu i synowi — Aleksandrowi, i powołując się na ich prace, omawia związki między późną krakowską szkołą astrologiczną a systemem kopernikowskim. Paweł Czartoryski w niezmiernie cennym artykule opisuje szczegółowo księgozbiór Kopernika. Dla każdej z 51 pozycji podaje jej dane bibliograficzne, ewentualne adnotacje i historię identyfikacji. Artykuł uzupełniają liczne (około trzydziestu) fotografie. Karol Górski w krótkim artykule rozpatruje krytycznie możliwość kontaktów osobistych Kopernika w czasie jego studiów we Włoszech z humanistą portugalskim — Hermico Cayado. Owen Gingerich przeprowadził analizę porównawczą wczesnych efemeryd Kopernika z przewidywaniami innych autorów. Artykuł I. Bernarda Cohena jest krótkim przyczynkiem do kwestii liczby planet w systemie Kopernika z punktu widzenia pojęcia liczb doskonałych. Artykuł Karla Heinza Burmeistera stanowi po prostu biografię Heinricha Zella, mało

znanego szesnastowiecznego (1518—1564) niemieckiego kartografa i astronoma, który ma, oczywiście, pewien udział w rozpowszechnieniu poglądów Kopernika. Martha List analizuje odręczne notatki Keplera na marginesach jego egzemplarza dzieła Kopernika. Eugeniusz Rybka śledzi w swym artykule idee Kopernika w stosunkowo rzadko omawianej pracy Keplera *Epitome astronomiae copernicanae*. W artykule Hansa Blumenberga, ostatnim w tej części, znajdujemy dość ogólnikowe uwagi o historii teorii kopernikowskiej.

W czwartej części spośród czterech artykułów tylko pierwszy ma związek z Kopernikiem. Mianowicie Robert P. Multhauf zestawia Kopernika z Francisem Baconem, traktując ich obu jako odnowicieli nauki. Poglądów Bacona dotyczy również następny artykuł, w którym Theodore M. Brown przedstawia wzrost ich znaczenia w Anglii w siedemnastym stuleciu. Inne zagadnienia, dotyczące tego samego wieku, w tym wypadku stanowisko XVII-wiecznych przyrodników wobec zagadnienia wojny i pokoju, stanowi treść dalszego artykułu, pióra Volkera Bialasa. Zupełnie zaś odbiega od tematyki książki zamykający ją, bardzo zresztą interesujący, artykuł Edythe Lutzker poświęcony działalności brytyjskiego bakteriologa — Waldemara Mordecaja Haffkine'a (1860—1930), którego obciąża się odpowiedzialnością za fatalne skutki zakażonej szczepionki użytej podczas epidemii w 1902 r. w stanie Pendżab w Indiach. Autorka usiłuje oczyścić bakteriologa z tego zarzutu. Jakość portretu Haffkine'a, ilustrującego ten artykuł, nie jest, niestety, lepsza niż dwóch pozostałych portretów w tej książce.

Podsumowując przegląd recenzowanego dzieła, należy stwierdzić, iż stanowi ono cenny wkład do historii nauki, a kopernikologii w szczególności.

Józef Hurwic

(Marsylia, Francja)

Max Mallowan: *Mallowan's Memoire*. London 1977 Collins 320 s. ilustr.

Interesującym źródłem dla historyków nauki są autobiografie uczonych. Pamiętniki Maxa Mallowana, mające na obwolucie podtytuł *The Autobiography of Max Mallowan*, pisane po wycofaniu się na emeryturę, mają m.in. tę zaletę, iż rekapitulują w wydzielonych rozdziałach osiągnięcia życia związanego z archeologią Syrii i Mezopotamii.

Urodzony 6 maja 1904 roku swą karierę naukową rozpoczął Mallowan — po studiach na uniwersytecie w Oxfordzie — uczestnicząc w wykopaliskach Leonarda Woolleya prowadzonych w Ur. Dalszym etapem wtajemniczenia były wykopaliska w Niniwie, którymi kierował Campbell Thompson. W 1932 roku Mallowan prowadzi już własne badania w Arpachiyh, w Iraku. Poszerzenie pola doświadczeń dały mu badania powierzchniowe w Syrii — w dolinie rzeki Habur (Nahr el — Khāboūr), dopływu Eufratu, przeprowadzone w 1934 roku. W ich wyniku Mallowan podjął wykopaliska na stanowiskach w Chagar Bazar (1935—36) i w Tell Brak (1937—38). W 1938 roku miał możliwość przeprowadzenia badań powierzchniowych i sondażowych na kilku stanowiskach położonych w dolinie rzeki Balikh (Nahr Belikh). Wybuch drugiej wojny światowej przeciął karierę archeologiczną Mallowana na dwie części. W czasie wojny udało mu się wstąpić do RAF, nie bez kłopotów, ponieważ przeszkadzało mu austriackie pochodzenie ojca. Nie była to służba frontowa, lecz „Intelligence branch of RAF”; w jej ramach Mallowan reprezentował Royal Air Forces w organie zwanym *Directorate of Allied and Foreign Liaison*, zajmującym się m.in. przydziałami sprzętu wojskowego aliantom walczącym u boku Anglii. W tym czasie zetknął się z lotnictwem polskim, o którym wyraża się w słowach pełnych gorącej sympatii. Po objęciu placówki w Kairze przyjaźni się z nie wymienionymi z nazwiska polskimi lotnikami, podziwiając ich dyscyplinę, przytaczając zabawną anegdotę na ten temat.

Znając język arabski Mallowan w 1943 r. przechodzi do służby o OETA (*Occupied Enemy Territory Administration*) i pełni różne funkcje w kilku miejscowościach w Trypolitanii.